

विविधतायेतलो एकवट, वा ‘एकांत जायते’

ओ, जायत्या जाणांच्या नाटकांतल्या एका स्पर्शाचो आनंद केन्नाच गमावचो न्हय म्हूण
म्हजी प्रार्थना म्हाका मान्य कर.

– रवींद्रनाथ टागोर

... विविधतायेतलें एकचाराचें तत्व जें [भारताक] सदांच सामान्य आशिल्लें आनी तिचें
पुराय करप तिच्या अस्तित्वाचो मुळावो मार्ग आनी ताचें स्वरूप, एकांतले जायते, तिका
ताच्या स्वाभाव आनी स्वधर्माच्या निश्चीत बुन्यादीचेर दवरतले.

– श्री अरबिंदो

The Big Questions ?

1. What is meant by 'unity in diversity' in the Indian scenario?
2. What aspects of India's diversity are the most striking?
3. How do we make out the unity underlying the diversity?

0681CH08

एक समृद्ध विविधताय

भारतांतल्यान रेल्वेन प्रवास केल्यार फकत बदलपी लँडस्केपच न्हय तर जायते तरेचे कपडे आनी जेवण पळोवपाक मेळटलें; तुमकां वळखीच्यो आनी अपरिचीत वेगवेगळ्यो भासो आयकूंक मेळटल्यो आनी वाटेर वेगवेगळ्यो लिपी दिश्टी पडटल्यो. तुमच्या स्वताच्या वाठारांत लेगीत तुमकां जायते फावट भारतांतल्या हेर वाठारांतले वेगवेगळ्यो चालीरिती आनी परंपरा आशिल्ले लोक मेळटले. ही भारताची गिरेस्त विविधताय आनी सादारणपणान आमच्या देशांत येवपी पर्यटकांक धपको दिवपी ही पयली गजाल.

1.4 अब्जांवयर लोकसंख्या (संवसारांतल्या लोकसंख्येच्या सुमार 18 टक्के) आशिल्ल्यान अशी विविधताय अजापीत करपा सारकी न्हय! 20व्याशेंकड्याच्या शेवटाक अँथ्रोपोलॉजिकल सर्व्हे ऑफ इंडिया हे राष्ट्रीय संघटनेन देशांतल्या सगळ्या राज्यांतल्या 4,635 समाजांचें ‘पीपल ऑफ इंडिया प्रकल्प’ नांवाचें व्हड सर्वेक्षण केलें. तातूंत 25 लिपी वापरून 325 भासो मेजल्यात; तशेंच जायत्या भारतीयांक स्थलांतरीत म्हणूं येता, ह्या अर्थान लोक आपल्या जल्मसुवाते लागीं वा तांच्या मूळ समाजा वांगडा रावनात, अशेंय तातूंत दिसून आयलें.

सोदून काडूया

वर्ग उपक्रम म्हूण (1) उण्यांत उणें 5 वर्गमित्रांचीं जल्मथळां आनी तांच्या आवय-बापायच्या जल्मथळांच्यो जागो अशी वळेरी तयार करात; (2) विद्यार्थ्यांची आवयभास आनी तांकां खबर आशिल्ल्यो हेर भाशा. विविधतायेचे नदरेन निकालांचेर चर्चा करची.

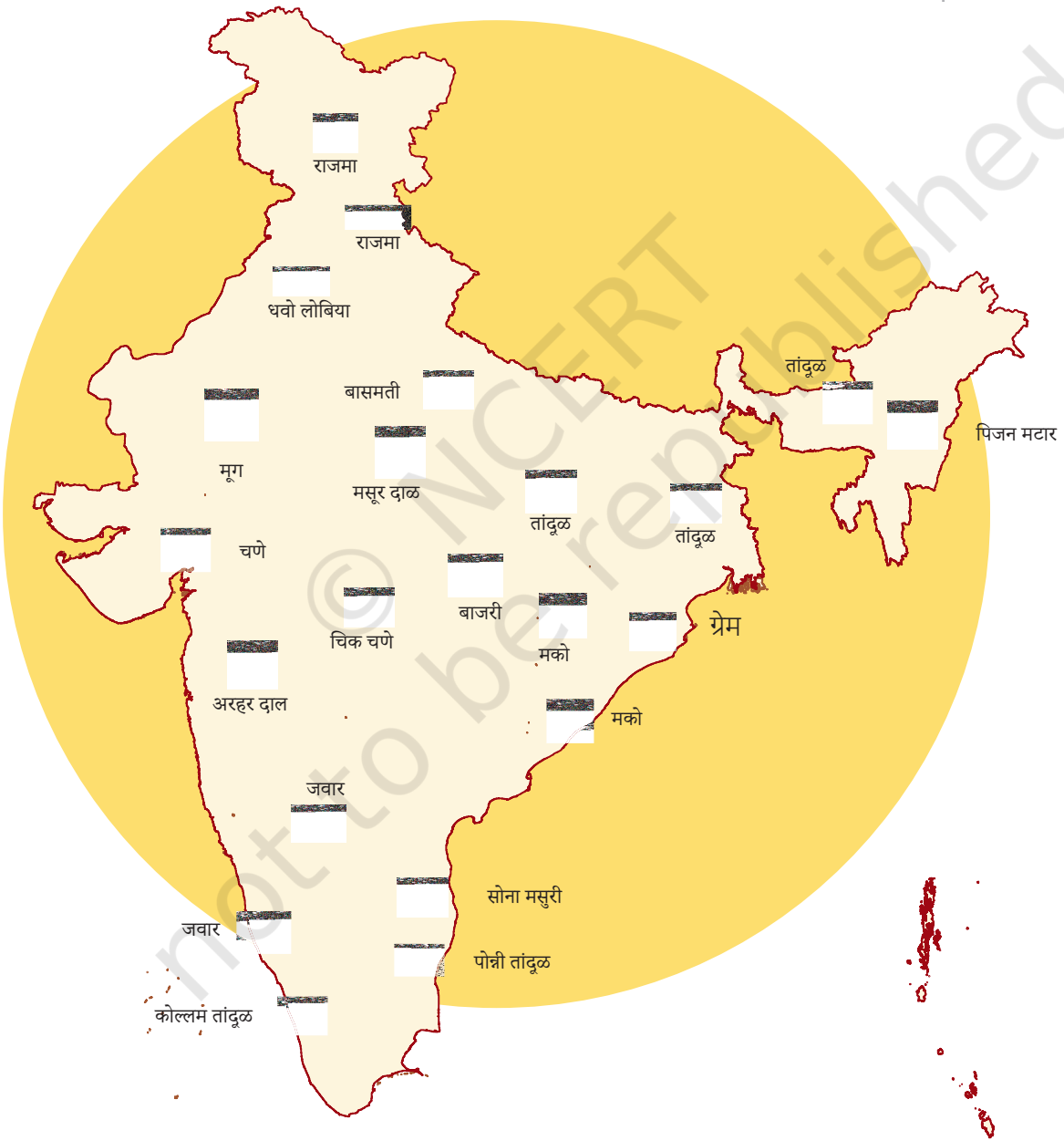
विविधताय खरेंच सुंदर आसली तरी ताची जाणविकाय करप इतलें सोंपें न्हय. एका शेंकड्या पयलीं ब्रिटीश इतिहासकार व्हिन्सेंट स्मिथ हाका अजाप जालें,

“अश्या विस्मयकारक विविधतायेक तोंड दिवन भारताचो इतिहास कसो बरोवंक मेळटलो? ... भारत विविधतायेंत एकवट दिता हातूंत ह्या प्रस्नाची जाप मेळटा.”

...वेधतायेंत एकचार’ म्हणल्यार कितें? हें एकचार, वा ‘एकांतले जायते’ हें आमी कशें समजून घेवंक आनी व्यक्त करतले? ह्या प्रस्नाची जाप दिवपा खातीर आमी भारतीय जिणेचे कांय आयाम सोदून काडटले.

सगळ्यां खातीर जेवण

तुमचे मदल्या कांय जाणांनी भारतांतल्या वेगवेगळ्या वाठारांतलें जेवण खाल्लें आसतलें. भारतांत तुमकां चव घेवपाक मेळपी वेगवेगळे पदार्थ आनी तयारी लाखांनी नाजाल्यार तांच्या हजारांनी आसूंक जाय! तरीय कांय खाणां-जेवणां देशांतल्या चडशा दरेका वाठारांत सामान्य आसात – तांदूळ, बार्ली, गंव सारकिल्लीं तृणधान्यां; मोतयांचें मिलेट्ट (बाजरी), सोरगम (ज्वारी), फिंगर मिलेट्ट (रागी); आनी कडधान्यां जशें तरेकवार दाळ आनी ग्रॅम. ह्या सगळ्यांक ‘स्टेपल ग्रॅन’ अशें म्हणटात कारण ते चडशा भारतीयांचें मुळावें अन्न आसा (आकृती 8.1 पान 127). तशेंच हळद,

आकृती 8.1. भारतांतल्या वेगवेगळ्या वाठारांतल्या तृणधान्यां आनी कडधान्यांचीं कांय उदाहरणां

जिरे, वेलची, आलें अशे कांय सामान्य मसालेय देशभर वापरतात. कांय सामान्य भाजीपालो, सामान्य तेलां आदी घेवन आमी ही वळेरी चालू दवरपाक शकतले.

तर आमकां दिसता तेच घटक (एकचार) कितल्याशाच संयोगांत (विविधताय) कशे तरेन वापरून अनंत तरेचे पदार्थ तयार करूं येतात !

सोदून काडूया

- वर्ग कृती म्हूण तुमच्या घरांत वापरतात त्या घटकांची (धान्य, मसालो आदी) वळेरी तयार करची.
- खंयचीय एक भाजी घेवन ताचे वांगडा कितले वेगवेगळे पदार्थ तयार करपाक शकतात हाचो विचार करचो.

टेक्स्टाइल आनी कपडे

भारतांतल्या दर एका वाठारांत आनी समाजान कपड्याची तरां आनी कपडे हांची स्वताची शैली विकसीत केल्या. तरीय कांय पारंपारीक भारतीय कपड्यांत आमकां एक सारकेंपण दिसता, तातूंत वापरिल्ल्या साहित्याची पर्वा करिनासतना. एक स्पश्ट उदाहरण म्हणल्यार साडी नांवाच्या कपड्याची सादी लांबायेची, भारतांतल्या चडशा वाठारांनी घालतात आनी वेगवेगळ्या कपड्यापसून तयार केल्ले कपड्याचो एक प्रकार – चड करून सुती वा रेशमी, पूण हालीं कृत्रीम कपडेय घालतात. बनारसी, कंजीवरम, पैठणी, पाटण पातोला, मुगा वा म्हैसूर हे रेशमी साडयेचे कांय नामनेचे प्रकार आसात. थंय आनीक कितलेशेच तरेच्यो सुती साडयो आसात. एकंदरीत हो शिंवनाशिल्लो कपड्याचो कुडको शेंकड्यांनी तरांनी येता.

ते अशे विणपाच्या वेगवेगळ्या पद्दतींनी तयार (आकृती. उजवे वटेन 8.3) आनी डिझायनिंग जाल्लें. कांय रचना कपड्याचो भाग आसतात, जाल्यार कांय कापड विणल्या उपरांत छापतात. अखेरेक रंगांत अनंत बदल घडटात, जे जायत्या प्रकारच्या रंगद्रव्यांपसून तयार जातात.

साडीचो एक लांब इतिहास आसा. वैशालींतलो (आयज बिहारांत) हो पाशाण निवारण (पान 128 वयलो आकृती 8.2)बी.सीइ. कांय शेंकड्यांपयलींचो आसा.

सोदून काडूया

साडीच्या उदाहरणांत एकचार आनी विविधताय (100-150 शब्दांत) कशें दिसून येता तें स्पश्ट करात.

DON'T MISS OUT

खूब तेंप भारतांत संवसारांतलो सगळ्यांत बरो कापूस तयार जातालो आनी भारतीय वस्त्रांची युरोपा मेरेन निर्यात जाताली. 'चिंट्झ' नांवाचो छापील कापसाचो एक सोबीत प्रकार 17व्या शेंकड्यांतल्या युरोपांत इतलो लोकप्रिय जालो की कांय युरोपीय कपड्यांच्या विक्रींत व्हड प्रमाणांत कपडे नेटान देवले. अखेरेक स्वताच्या उत्पादनांची राखण करपा खातीर इंग्लंड आनी फ्रांस हांणी भारतांतल्यान चिंट्झ आयात करपाचेर बंदी घालपाचो निर्णय घेतलो !

साडी घालपाच्यो जायत्यो पद्दती आसात, कारण त्यो एका वाठारांतल्यान दुसऱ्या वाठारांत वा एका समाजांतल्यान दुसऱ्या समाजांत वेगवेगळ्यो आसतात. खरें म्हणल्यार तें ओडपाचे नवे नवे मार्ग अजुनूय सोदून काडटात. पूण अखेरेक तो एकूच भेस – साडी. फाटल्या शेंकड्यांत, भारतांत येवपी कितलेशेच प्रवासी ताचे सादेपण, अर्थवेवस्था आनी ती घालपाच्या वेगवेगळ्या पद्दतींनी अजापीत

आकृती 8.3. रंगीबेरंगी पारंपारीक भारतीय वस्त्रांचे कांय नमुने.

रिसीफ: पॅनेलाच्या पृष्ठभागासावन (जी फातर, लाकूड, सिरॅमीक वा हेर साहित्याची आसूं येता) उबी रावपी रचना.

आकृती 8.4. बायलो जायते फावट साडीचो एका परस चड उपेग करतात भेस (दक्षिण भारतांतलीं चिन्नां).

जाले. तशेंच बायलो चड करून साडी कपड्या भायर जायत्या वापरांत घालतात; वयर आकृती 8.4 तल्या स चिन्नांनी अशे कांय सर्जनशील उपेग स्पश्ट जाल्यात.

सोदून काड्या

- वयल्या चिन्नांनी साडी कित्याक वापरल्या, तें वळखूंक शकता?
- साडीचे चड उपेग तुमकां खबर आसात वा कल्पना करूं शकता?

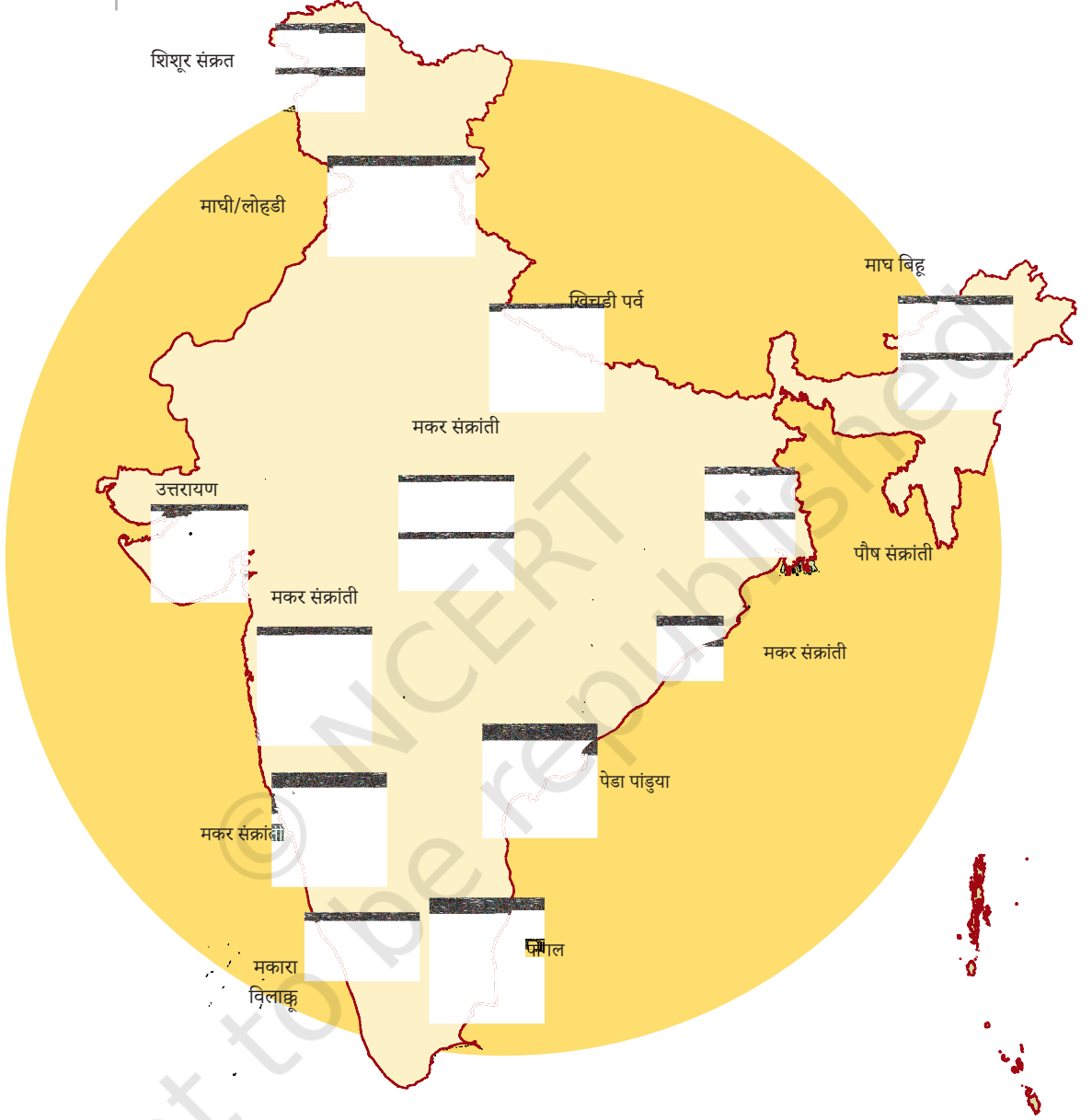

→ साडीच्या उदाहरणाक अनुसरून धोतर खातीर तुमी पळयल्ल्या वेगवेगळ्या शैलींची वळेरी तयार करात – कापड आनी धोतर खंयच्या वापरांत हे दोनूय बाबतींत घालूं येता. खंयचो निश्कर्श काडूं शकता ?

गालोर उत्सव

भारतांत उत्सवांची अफाट विविधताय आसा. तुमकां लक्षांत आयलां आसतलें की भारतभर कांय सामान्य लोक सुमार एकाच वेळार मनयतात, जरी तांकां वेगवेगळीं नांवां आसात. आमी फकत एकूच उदाहरण घेतली – मकर संक्रांती, जी 14 जानेवारीक वा ताचे सुमाराक भारतांतल्या जायत्या

वाठारांनी पीक काडपाच्या हंगामाची सुरवात करता. ह्या नकाशांत भारतभर एकाच तारखेच्या सुमाराक तत्सम उत्सवांचीं वेगवेगळीं नांवां दाखयल्यांत.

आकृती 8.5. एकाच तारखेच्या सुमाराक भारतभर अशेच तरेचे उत्सवांची वेगवेगळीं नांवां

सोदून काडूया

→ तुमची आवडटी परब खंयची आनी ती तुमच्या वाठारांत कशी मनयतात? भारतांतल्या हेर खंयच्याय वाठारांत, घडये वेगळ्या नांवान हो उत्सव मनयतात काय ना तें तुमकां खबर आसा?

→ ऑक्टोबर-नोव्हेंबर म्हयन्यांत भारतांत जायते मुखेल उत्सव जातात. देशांतल्या वेगवेगळ्या वाठारांनी कांय मुखेल आनी तांच्या वेगवेगळ्या नांवांची वळेरी तयार करची.

एक महाकाव्य प्रसार

साहित्य आमकां विविधतायेंतल्या एकचाराचें आनीक एक बरें चित्रण दिता. भारतीय साहित्य अत्यंत वैविध्यपूर्ण (आनी संवसारांत सगळ्यांत चड प्रमाणांत आसा). शेंकड्यांनी वर्सां सावन भास, तंत्र आदी विशयांत फरक आसून लेगीत तांणी म्हत्वाचे विशय आनी हुस्को वांटून घेतल्यात. देखीक, पांचतंत्राविशीं कोणें आयकूंक ना? जनावरां मुखेल पात्रां आशिल्ल्या रमणीय कथांचो हो संग्रह आमकां म्हत्वाची जिवीत कुशळटाय शिकयता. मूळ संस्कृत ग्रंथ उण्यांत उणो 2,200 वर्सां पोरनो आसा, पूण ताच्यो कथा चडशा दरेका भारतीय भाशेंत रुपांतरीत जाल्यात. खरें म्हणल्यार तांणी भारता पयलीं, आग्नेय आशिया, अरब संवसार आनी युरोप मेरेन बरे तरेन प्रवास करून वाटेर नव्या काणी संग्रहांक प्रेरणा दिल्या – 50 परस चड भाशांनी पांचतंत्राचीं सुमार 200 रुपांतरां अस्तित्वांत आसात असो अदमास आसा! हाचेवयल्यान ‘एक’ कथासंग्रह ‘जायते’ कशे जाले हें स्पश्ट जाता.

पूण सगळ्यांत उल्लेखनीय प्रकरण म्हणल्यार भारतांतल्या रामयान आनी महाभारत ह्या दोन महाकाव्यांचें

महाकाव्यः

सादारणपणान नायक
आनी आदल्या
काळांतल्या हेर व्हड
व्यक्तींच्या साहसांचें
वर्णन करपी एक लांब
कविता.

हीं दोन लांब संस्कृत काव्यां, जी एकठांय येवन तांच्या मूळ आवृत्त्यांत सुमार 7,000 पानां भरूं येतात, धर्माची परतून थापणूक करपा खातीर झगडपी वीरांची कथा सांगतात. महाभारतांत पांडवांनी कृष्णाच्या आदारान आपलेच चुलत भाव कौरवांकडेन आपलें राज्य परत मेळोवपा खातीर झूज केलें. रामायणात राम आपलो भाव लक्ष्मण आनी हनुमानाच्या आदारान आपली बायल सीताचें अपहरण केल्ल्या रवाण राक्षसाचो पराभव करता. ह्या कथांनी जायत्यो ल्हान काणी आसतात ज्यो मूल्यांचेर भर दितात आनी कितें बरोबर आनी कितें चुकीचें हाचेर सतत प्रस्न विचारतात.

आकृती 8.6. रामयाणांतलो एक मुखेल प्रसंग दाखोवपी चित्र (अठरावो शेंकडो, हिमाचल प्रदेश)

सोदून काडूया

वर्ग चर्चेत वयर आकृती 8.6 त दाखयिल्ल्या चित्रांत दाखयल्लो प्रसंग आनी ताचे कडेन संबंदीत म्हत्वाची म्हायती सोदून काडपाचो यत्न करचो.

दोन सहस्रकापरस चड काळ ह्या दोन महाकाव्यांचो अणकार वा रुपांतर भारतांत आनी ताचे भायर प्रादेशीक साहित्यांत जालां. तशेंच तांच्यो असंख्य लोकआवृत्त्यो आसात. कांय वर्सां पयलीं एका विद्वानान एकट्या तमिळनाडूंत एक सर्वेक्षण केलें आनी “लोकवेद रुपांनी आमचे कडेन आयिल्ल्या [महाभारताच्या] सुमार शंबर आवृत्त्यांची” गणना केली. पुराय भारता खातीर हो आंकडो कितलो आसूं येता हाची कल्पना करात !

खरें म्हणल्यार जायत्या समाजांच्यो रामयाण आनी महाभारताच्यो स्वताच्यो आवृत्त्यो आसात. तशेंच ह्या महाकाव्यां कडेन स्वताच्या इतिहासाक जोडपी आख्यायिका तांणी सांबाळून दवरल्यात. खास करून जायत्या वाठारांतल्या आदिवासी समाजा विशीं ही गजाल खरी

भारत, जशे भील, गोंड, मुंडा आनी हेर जायते. काश्मीरा सयत भारताच्या ईशान्य आनी हिमालय वाठारांतल्या चडशा जमातींचें दोन महाकाव्यांतलें एक ना एक महाकाव्य, वा दोनूय हांची स्वताची आवृत्ती आसा. रामायन आनी महाभारतांतले नायक (सादारणपणान पांचूय पांडवांतले खंयचेय वा सगले, तांची बायल द्रौपदी, पूण केन्ना केन्नाय तांचो चुलत भाव आनी विरोधक दुर्योधन) जमातींच्या संबंदीत प्रदेशांक कशे भेट दिताले हाचेविशींच्यो आख्यायिका वांगडाच हीं आदिवासी रुपांतरां तोंडी प्रसारीत जातात.

मानवशास्त्रज्ञ के. एस. सिंग हाणें आमी पयलीं उल्लेख केल्ल्या ‘पीपल ऑफ इंडिया’ प्रकल्पाचें दिग्दर्शन केलें (पान 126 पळयात). महाभारताच्या बाबतींत ताणें निरिक्षण केलें, “देशांत अशी सुवात क्वचितच आसा जी पांडव सारके महाकाव्य वीर, लोकवेदांप्रमाण भेट दिनाशिल्ले.” आनी तशेंच रामायानाविशींय म्हणूं येता. शेंकड्यांनी वर्सांनी, घडये हेर खंयच्याय ग्रंथां परस चड ह्या दोन महाकाव्यांनी भारत आनी आशियांतल्या जायत्या वाठारांनी सांस्कृतीक संवादाचें दाट जाळें तयार केलें. विविधतायेंत एकचाराचें आनीक एक उदाहरण.

ह्या अध्यायाचो विशय आनीक स्पश्ट करपा खातीर आमी आमचो प्रवास चालू दवरून भारतीय संस्कृतायेच्या आनीक आंगां कडेन वळूंक शकले आसले. देखीक, शास्त्रीय वास्तुशिल्पा सयत भारताच्या शास्त्रीय कलेंत विविधताय आनी एकवट हे दोनूय सहज लक्षांत येतात. (कला अभ्यासक्रम वाठारांतल्यान ह्या मळांचो अभ्यास करतले.)

अखेरेक आमी याद दवरपाक जाय की भारतीय संस्कृताय विविधतायेक एक समृद्धी म्हूण मनयता, पूण त्या विविधतायेक पोशण दिवपी अंतर्भूत एकचाराची नदर केन्नाच वगडायना.

आकृती 8.7. ‘पाचा पांडावर’,

तमिळनाडूंतल्या नीलगिरीच्या रानांत कोरातिल्लो फातर, तातूंत पांच पांच भावांचें चित्रण आसा. हो पाशाण आशिल्ल्या देवस्थानाची राखण इरुला आदिवासी पाणवांच्या पाणवांच्या पाण्या निमतान करतात.

आमी फुडें वचचे पयलीं...

- भारत आपल्या भूयवर्णन, लोक, भाशा, कपडे, खाणां-जेवणां, उत्सव आनी चालीरिती हातूंत अफाट विविधताय दिता.
- विविधताय जायत्या मळांचेर समजपाक सोंपी आसता, पूण तातूंत एक अंतर्भूत एकचारय आसता.
- भारताचो एकवट विविधतायेचो उत्सव मनयता कारण विविधताय फाटीं पडना- ती समृद्ध करता.

प्रस्न, उपक्रम आनी प्रकल्प

1. अध्यायाचे सुरवेक दोन उतारांचेर वर्गचर्चा करची.
2. ह्या पाठ्यपुस्तकाच्या मुळाव्या पानांनी राष्ट्रगीत आनी ताचो अणकार वाचचो. विविधताय खंय दिसता? आनी एकवट खंय? हाचेर दोन तीन परिच्छेद बरोवप.
3. पांचतंत्रांतल्यो कांय कथा वेंचून काडात आनी तांचो संदेश आयज लेगीत कसो वैध आसा हाचेर चर्चा करात. तुमच्या वाठारांतल्यो अश्यो खंयच्योय काणयो तुमकां खबर आसात?
4. तुमच्या वाठारांतल्यो कांय लोककथा एकठांय करून तांच्या संदेशाचेर चर्चा करात.
5. खंयचीय पुर्विल्ली कथा आसा जी कलेच्या प्रकारांतल्यान चित्रीत करतना तुमी पळयल्या? तें शिल्प, चित्रकला, नृत्य सादरीकरण, सिनेमा आसूं येता... आपल्या वर्गमित्रां कडेन चर्चा करची.
6. भारताचो पयलो प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू हाणें स्वातंत्र्या पयलीं भारताच्या जायत्या वाठारांनी भोंवडी केली तेन्ना ताणें सकयल दिल्ल्या उताराचेर वर्गांत चर्चा करात:

९९

”सगळेकडेन म्हाका एक सांस्कृतीक फाटभूंय मेळ्ळी जाचो तांच्या जिविताचेर बरोच प्रभाव पडलो. ... भारतांतलीं पोरनी महाकाव्यां, रामायण आनी महाभारत आनी हेर पुस्तकां, लोकप्रिय अणकारांत आनी उतरांनी, लोकांमदीं खूब नामनेक पावलीं आनी तातूंतली दर एक घडणूक आनी कथा आनी नैतीक लोकमनाचेर कोरांतिल्ली आनी तातूंत एक गिरेस्तकाय आनी आशय दिलो. अशिक्षीत गांवकारांक मनांतल्यान शेंकड्यांनी पदां कळटलीं आनी तांचे संभाषण तांचे संदर्भ वा नैतीक आशिल्ल्या खंयच्याय कथेच्या संदर्भांनी भरिल्लें आसतलें, कांय पोरन्या क्लासिकांत निश्चित केलां.”